

**Національний університет «Острозька академія»
Центр політичних досліджень НаУОА**

Клієнтелізм в українській політиці у період президентства Віктора Януковича

**Юрій Мацієвський
Іван Собчук**

Острог – 2014

Це дослідження показує процес формування клієнтелістської мережі під патронатом президента В. Януковича. Окрема увага присвячена вивченню впливу клієнтелізму на поведінку політичних акторів.

Ключові слова: клієнтелізм, клієнтелістські мережі, Віктор Янукович, Україна

Поведінка політичних акторів не завжди визначається формальними правилами. Нормативна складова може виступати лише формальним регулятором дій політичних гравців з точки зору їх правомірності чи не правомірності, проте причинний зв'язок між ними часто залишається не визначеним. В Україні, як і більшості пострадянських країн, «гра з правилами» часто витісняла гру за правилами. У такій грі неформальні відносини стають центральною змінною при оцінці вживаних політичних процедур та наслідків, які ними зумовлені. У цій даній роботі ми звернемо увагу на вплив неформальних інститутів, особливо клієнтелізму на поведінку політичних акторів в Україні у період президентства В. Януковича. Ми, зокрема, покажемо, як формувалась клієнтелістська мережа за президентства Януковича, чому вона стала моноцентричною і спробуємо пояснити чи така її структура була зумовлена особистими мотивами президента, чи логікою розбудови партії.

Виразним трендом політичного процесу в Україні за президентства Віктора Януковича стало формування централізованої системи управління. Швидке повернення до Конституції 1996р. зміцнили виконавчу вертикаль, а посада президента стала її головною точкою опори. Паралельно із посиленням формальних повноважень зростав і неформальний вплив президента. Прослідкувати цей вплив спробуємо крізь призму патрон-клієнтських взаємодій.

Зі здобуттям незалежності поступово відбувалася ротація політичних еліт, проте механізм їхньої взаємодії залишався незмінним. Президентство Л. Кучми спиралось на розгалужену клієнтелістську. Політична конкуренція між представниками старої партійної номенклатури та новою промисловою елітою велася за доступ до каналів зв'язку з патроном – Л. Кучмою. З президентством В. Ющенко пов'язувались надії на повне переформатування політичних відносин в країні. За умови зміни еліт

очікувалось встановлення нових, а краще сказати формальних, правил гри. Ці надії не виправдались принаймні з двох причин. По перше, навіть тоді коли до влади приходили нові люди, вони швидко переймали домінуючі практики (як наприклад лідер ПОРи Владислав Каськів), а по друге, сам президент не виявляв рішучості у впровадження реформ, втягнувся у боротьбу за повноваження з прем'єром Ю.Тимошенко чим сприяв розчаруванню у «демократії» серед більшості українців і приходу В.Януковича до влади. Замість зникнення клієнтелістська мережа з моноцентричної перетворилася на двоцентричну, що було викликано конкуренцією між Президентом та прем'єром¹. З приходом до влади В. Януковича клієнтелістська мережа знову набула моноцентричного вигляду.

Український, як і більшість пострадянських «пактів еліт», спрямований не на закріплення конкуренції, а на її обмеження через «вичавлювання сторонніх» учасників від доступу до публічних ресурсів². Здійснювалося це шляхом призначення на адміністративні посади людей із близького оточення Президента чи його адміністрації. В найширшому розумінні такий варіант міжелітних взаємодій можна описати поняттям клієнтелізму.

Клієнтелізм: прояви та ознаки

В науковій літературі існує кілька підходів до розуміння клієнтелізму. З одного боку, увага звертається на вертикальні відносини у владі, тобто виключно на взаємодію між політичними гравцями різного рівня, а з іншого, клієнтелізм – це різновид взаємодій у рамках горизонтальних відносин, тобто відносин між політичними гравцями і суспільством. У мажах останнього підходу, клієнтелізм розглядають як систему, що виявляється під час виборів, коли кандидати схильні обіцяти певним групам виборців – привілеї у випадку їх приходу до влади. Для прикладу Медін і Стокс характеризують клієнтелізм,

---

¹ Див. Hale H. Ukraine: The Uses of Divided Power / H. Hale // Journal of democracy. – Vol. 21, №3. – P. 84-98.

² Гельман В.Я. Из огня да в полымя? (Динамика постсоветских режимов в сравнительной перспективе) // Полис. 2007. №2. С. 81—108.

як явище, яке діє через політичну монополію на ресурси цінні для виборців. Вони виділяють дві виразні ознаки клієнтелізму. Патрон та клієнти віддають перевагу обміну послугами, які приносять користь вузькому колу осіб, а не широкому загалу. Значення клієнтів для патрона визначається потенційними політичними пріоритетами, які вони можуть забезпечити³.

Виборчий процес завжди пов'язаний із активним та пасивним виборчим правом. Коли ми говоримо про активне виборче право, тоді патрон-клієнтелістські відносини можна описати наступною схемою. Виборці розглядають кандидатів, як своїх патронів, яким довіряють, з якими пов'язують вирішення власних проблем. Вони також усвідомлюють, що для захисту інтересів необхідно мати доступ до ресурсів. В результаті голосування стає все більш прагматичним: виборці голосують за особистість, а не за політичну позицію. Проте, чи достатньо в такій моделі взаємодії ознак, аби говорити про клієнтелістські відносини. Така логіка електоральної поведінки при реалізації активного виборчого права повністю раціональна. Вибори передбачають тільки одноразовий зв'язок між кандидатом та виборцями, навіть якщо на наступному електоральному циклі останній отримає підтримку це означатиме, що його політика є легітимною. Клієнтелістські відносини краще проявляються на прикладі пасивного виборчого права. Наприклад в регіонах Росії неможливо отримати перемогу на виборах, якщо кандидат не має підтримки від місцевої адміністрації. Виборчі кампанії за таких умов виграють або програють ще до їх початку. Якщо кандидат стане клієнтом керівника регіону, результат виборів буде для нього позитивним. В Україні подібна практика ще не інсталювалась, проте окремі політичні рішення можна розглядати як такі, що спрямовані на розвиток електоральних клієнтелістських відносин, про які ми будемо говорити нижче.

Інший аспект дослідження клієнтарних взаємодій пов'язаний виключно із функціонуванням інститутів влади. Хав'єр Ауєро визначає їх як зв'язки залежності та контролю які не мають виразних нормативних засад⁴. Таке широке розуміння не дає

---

³ Philip Keefer Clientelism, Credibility and Democracy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/INTPUBSERV/Resources/keefepdf.pdf>. – Title from the screen.

відповіді на питання, з чого виростають такі зв'язки, якою є їхня природа. Подібний погляд на клієнтелізм має Луїс Ронігер, визначаючи його, як асиметричні, але взаємовигідні відносини влади та обміну між окремими особами або групами, які перебувають у нерівному становищі стосовно певного виду ресурсів⁵. Проте тут вже можна простежити певні ознаки взаємодії. Учасники мають різний статус, але орієнтовані на отримання певних переваг. На основі роботи Ейзенштадта та Ронігера з'явилося чіткіше розуміння поняття⁶. Ці автори розглядають патрон-клієнтські зв'язки в контексті обміну, як відносини, що забезпечують учасникам необхідні ресурси, а найголовніше – реалізують їх потребу у довірі. Для систематичного аналізу форм патрон-клієнтських відносин пропонуються такі критерії: конкретна організація зв'язків, їх вихід в широке інституційне середовище; ступінь відкритості – доступ до патрон-клієнтських ролей, наявність чи відсутність нормативних бар'єрів; закріплення ролей за акторами – неформальне, базоване на взаємній згоді чи санкціоноване договорами; структура обміну – навколо яких ресурсів відбувається обмін, яка ступінь обов'язковості відносин; стабільність патрон-клієнтарних зв'язків⁷.

Якщо аналізувати кожен критерій окремо, то перший показуватиме установи, через які патрон та клієнти взаємодіють. До числа таких належать державні інститути, через які учасники патронажно-клієнтарних відносин ведуть переговори. Установи можуть стимулювати, як «попит» на нові права, так і «пропозицію» прав. Що стосується попиту, інститути можуть дозволяти або забороняти групам клієнтів конкурувати за певні права та ресурси. Коли йдеться про пропозицію, то до уваги необхідно брати ступінь фрагментації установи, який визначає наскільки легко патрон може координувати власні операції.

---

⁴ Javier Auyero «From the Client's Point(s) of View»: How Poor People Perceive and Evaluate Political Clientelism [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jstor.org/pss/3108473>. – Title from the screen.

⁵ Roniger Luis, Political Clientelism, Democracy, and Market Economy// Comparative Politics. – Vol. 36, No. 3 (Apr., 2004), p. 353.

⁶ Eisenstadt S.N., Roniger L. Patrons, clients and friends. Interpersonal relations and the structure of trust in society. Cambridge, 1984.

⁷ Там само.

Ступінь відкритості передбачає характеристику цензів, якщо такі наявні, на доступ до патрона. В цьому контексті також важливими будуть наступні показники – число клієнтів та однорідність клієнтів. Диференційовані за різними критеріями клієнти надсилатимуть до патрона відмінні вимоги. Стійкість клієнтелістської мережі визначатиметься ефективним узгодженням інтересів між клієнтами. Незбігання в очікуваних результатах патрон-клієнтарних взаємодій означатиме їх руйнування.

Під структурою обміну ми будемо розуміти ресурси на основі яких виникають відносини патронажу. Зазвичай передбачається, що такого роду взаємодія за своєю природою має суто економічний характер та підпорядковуються єдиній меті – максимізації власного прибутку. Економічні вигоди в обмін на політичну підтримку – це тільки один аспект клієнтелізму. Клієнтські відносини можуть переплітатися з родинними, в такому разі клієнтелізм буде доповнюватися непомітно. Основою для обох типів зв'язків може бути спільне навчання в одному закладі освіти, спільне місце військової служби, спільна партійна приналежність.

У структурі обміну доцільно визначити відносну політичну «вагу» учасників патронажних відносин, що показуватиме тип виграшу, який клієнти можуть запропонувати патрону. Адже, якщо клієнт є політично слабким, основний акцент ставиться на його економічний потенціал. Коли патрон політично слабкий, клієнти можуть пропонувати політичну підтримку. Тобто критичним чинником, що визначає характер клієнтських взаємодій є відносна політична сила груп клієнтів та їх патронів у державі.

Стабільність патрон-клієнтарних взаємодій – це їхня чутливість до внутрішніх та зовнішніх загроз. Барбара Геддес порівнює патрон-клієнтські відносини до гри з нульовою сумою. Так клієнти за умови не підтримки політики патрона втрачають політичний захист. З іншого боку, коли патрон стає слабким, клієнти можуть шукати нового заступництва⁸. Тобто

---

⁸ Geddes Barbara, *Politician's Dilemma: Building State Capacity in Latin America*, University of California Press, 1996. – p. 46.

клієнтелістські зв'язки стикаються з низкою потенційних загроз, до яких крім щойно зазначених можна додати конкуренцію між патронами, відхід патрона від влади, вичерпання ресурсу стосовно якого відносини носили взаємовигідний характер.

Спираючись на наведені ознаки сформулюємо робоче визначення клієнтелізму. Під клієнтелізмом ми будемо розуміти особливий випадок діадних (між патроном та клієнтом) асиметричних зв'язків, що зумовлений нерівним доступом акторів до ресурсів.

Патрон-клієнтські відносини можуть виходити далеко за межі двох індивідів, утворюючи мережі, що включають багатьох акторів на різних рівнях ієрархії. У такому вертикальному зрізі, кожен гравець, за виключенням того, що стоїть на горі і на низу піраміди, є патроном і водночас клієнтом⁹. Разом з тим клієнтелізм може мати і горизонтальний прояв, поєднуючи індивідів, що мають приблизно однаковий соціально-економічний статус між собою. Нас, однак, буде більше цікавити вертикальний зріз. Відтак ключовими змінними при дослідженні клієнтелізму будуть неоднаковий доступ до ресурсів та канали, через які між акторами виникають відносини залежності.

Мережевий підхід у дослідженні клієнтелістських зв'язків

Щоб реконструювати клієнтелістську мережу вибудовану В. Януковичем, звернемось до методології дослідження соціальних мереж.

Аналіз соціальних мереж є усталеним підходом до вивчення політичних структур і відносин між політичними акторами. Основним компонентом мережі є зв'язки, які визначають відносини між її учасниками. С. Вассерман і К. Фауст виділяють такі принципи мережевого аналізу:

- аналіз акторів та їхніх дій з точки зору взаємозалежності один від одного;

---

⁹ Stefes H. Cristoph, Clash of Institutions: Clientelism and Corruption vs. Rule of Law, in The state of Law in the South Caucasus, P.M. Waters (ed.). New York: Palgrave Macmillan, 2005.- P.8-9.

- зв'язки між акторами є каналами передачі матеріальних чи нематеріальних ресурсів;
- мережева модель визначає структурне оточення як таке, що уможливорює або забороняє індивідуальну соціальну дію;
- мережі зображуються як структури, або зразки тривалої взаємодії між акторами¹⁰.

Мережевий підхід дозволяє відтворити соціальну структуру у вигляді мережі: через акторів та зв'язків між ними. Кількість та якість зв'язків учасників мережі визначають ступінь її щільності, солідарності та міцності.

Важливим поняттям у мережевому аналізі є «керівні вузли». Ще Чарльз С. Міллз зауважив, що через рішення у політичній сфері визначаються дії в економічній та військовій сферах. Тобто, під вузлами можна розуміти точки перетину представників політичної, економічної чи освітньої еліти¹¹.

Для реконструювання клієнтелістської мережі до уваги візьмемо акторів з найближчого оточення президента, тобто людей, які займали керівні посади в Адміністрації Президента, а також кадровий склад органів виконавчої влади – міністри КМУ та голови обласних державних адміністрацій. У процесі характеристики бізнес - зв'язків звернемо увагу на окремих осіб зі сфери бізнесу.

Для початку необхідно визначитись із класифікацією зв'язків. Так до уваги візьмемо:

1. Політичні зв'язки, через збіг періоду роботи в одних і тих самих державних установах;
2. Бізнесові зв'язки, через спільне володіння бізнесом, спільну роботу на підприємстві (наприклад, генеральний директор, заступник), через входження підприємств до однієї бізнес-групи;
3. Спільна громадська та суспільна діяльність, наприклад, через членство в одній політичній партії;
4. Родинні зв'язки – «кровні» та «некровні» родичі.

¹⁰ Wasserman, Stanley Social network analysis: methods and applications. – Cambridge University Press, 1994. - 825 p.

¹¹ Костюченко Т. С. Політична еліта України: застосування мережевого підходу для аналізу зв'язків [Електронний ресурс] http://www.nbu.gov.ua/.../02_kostyuchenko_ts.PDF/. – Назва з екрану.

Таким чином, за умови збігу періодів роботи, назви компанії чи згадки про спільне володіння бізнесом, наявності родинних зв'язків будемо вважати, що два актори є пов'язаними.

Аналіз

З лютого 2010 по лютий 2014р. року в Україні тривало президентство В. Януковича. Після поновлення чинності Конституції 1996 року посада президента знову стала центральною в системі органів виконавчої влади. Індекс президентських повноважень (ІПВ) Л.Йохансена та О.Норгаарда показує значне збільшення президентської влади (від 47,3% у 2004 році до 52,2% за Конституцією 1996 року). Беручи до уваги факт, що за умови максимальної концентрації президентської влади, яка оцінюється у 60 балів, збільшення показника на п'ять відсотків вказує на суттєве збільшення повноважень глави держави.

Повернувши собі повноваження Л. Кучми, Президент розпочав розбудову мережі, яка мала стати одним зі стовпів режиму. Відбувалося це у двох формах – шляхом кадрових призначень та через прийняття політичних рішень, орієнтованих на вузьке коло клієнтів. Спочатку звернемо увагу на посадовий склад владних інститутів. Главою Адміністрації Президента став С. Львовчкін. У 2002-2005 роках він працював на посаді першого помічника президента Л. Кучми і був добре обізнаний зі специфікою діяльності цього органу. С. Львовчкін має безпосередні зв'язки із із групою «РосУкрЕнерго» та її очільником Д. Фірташем¹².

Радники президента в Адміністрації – І.Акімова, Г.Герман, О.Лукаш також мають свої зв'язки із провладною командою. І.Акімова – бізне-партнер Р.Ахметова, О.Лукаш – є людиною президента, одна із ключових постатей в справі приватизації земельної ділянки для В. Януковича у Межигір'ї, Г.Герман – від 2005 року персональний радник В.Януковича¹³.

---

¹² Фесенко В., Попов І., Новакова Н., Леонов О., Аналітична доповідь «Перший місяць президентства Віктора Януковича» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://penta.org.ua/research/1382/>

¹³ Там само.

У формуванні Уряду чітко проявився вже знайомий в Україні квотно-коаліційний характер. Проте цього разу йшлося не стільки про квоти в уряді М. Азарова учасників пропрезидентської більшості (КПУ і Блоку Литвина), скільки про квоти окремих впливових угруповань у самій Партії регіонів¹⁴.

Людьми самого В.Януковича вважаються віце-прем'єр А.Клюєв, міністр освіти Д.Табачник, міністр юстиції О.Лавринович, міністр охорони здоров'я О.Аніщенко, міністр аграрної політики М.Присяжнюк¹⁵. Перших три входили до складу всіх урядів очолюваних В.Януковичем. Перед О.Аніщенком міністерство охорони здоров'я очолювали З.Митник та І.Ємець, люди близькі до М.Азарова. Їх звільнення пояснювали неефективною організацією роботи структури. Насправді, виглядає так, що В.Янукович у межах партії намагався збудувати свою власну мережу. Про це свідчить також звільнення із посади міністра фінансів Ф.Ярошенка, людини, яка мала довгий досвід спільної роботи з М. Азаровим. Ф. Ярошенко ще в 1997 році прийшов до Миколи Азарова на посаду заступника голови Державної податкової адміністрації. У червні 2004 року був призначений головою ДПАУ та пропрацював на цьому місці до приходу помаранчевих. М.Присяжнюк на виборах 2010р. керував Житомирським штабом В.Януковича. На початку 1980-х років він працював у Єнакієво на підприємстві «Орджонікідзевугілля», де В.Янукович тоді керував автобазою.

Представником інтересів так званої «групи Росукренерго» в Уряді був міністр палива та енергетики Ю. Бойко. Бойко входив до найближчого кола головного акціонера «РосУкрЕнерго» Д. Фірташа. Свого часу, перебуваючи на посаді голови «Нафтогазу України», Юрій Бойко розробив всю схему діяльності посередника і навіть входив у координаційну раду РУЕ. Крім суто ділових відносин Фірташа і Бойка пов'язували майже родинні стосунки. Близьким до цієї групи був також і міністр закордонних справ К. Грищенко, який після «Помаранчевої революції» вступив у Республіканську партію Ю. Бойка і

---

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

підтримував тісні зв'язки із Москвою. Близьким до групи «РосУкрЕнерго» був і міністр фінансів В.Хорошковський. Втім, останній будучи одним із медіа-магнатів України став корисним і для самого Президента¹⁶.

Безпосереднім представником інтересів Р. Ахметова в уряді був Б. Колесніков (віце-прем'єр з питань Євро-2012). Його призначення в експертних колах розглядалося як перший крок Р. Ахметова до усунення із футбольного олімпу родини Суркісів¹⁷.

Формування клієнтелістської мережі навколо президента чітко прослідковується на прикладі призначень на посади у силових структурах. Міністром внутрішніх справ став В.Захарченко – близький друг старшого сина В.Януковича – Олександра. Раніше на цій посаді перебував А.Могильов, до призначення його В.Януковичем головою Ради міністрів АРК. А.Могильов – людина впливового регіонала вже покійного Василя Джарти¹⁸. На останніх виборах президента Могильов очолював кримський штаб Януковича, куратором якого був Джарти. До цього Могильов керував міліцією автономії, звідки був звільнений Юрієм Луценком. Тандем Джарти-Могильов бере початок з Макієвки, коли Джарти був мером міста, а Могильов – начальником міської міліції. Тоді ж міським прокурором Макієвки був Ренат Кузьмін, перший заступник Генерального прокурора України у період президентства Януковича. Міністром оборони став М. Єжель – колишній заступник Міністра оборони, командувач ВМС України за президентства Л. Кучми. Єжель пройшов своє становлення у Севастополі, мав тісні стосунки з Чорноморським флотом Росії. За свідченнями окремих джерел він став міністром оборони після рекомендації з Москви¹⁹. Закриває силову вертикаль влади посада Генерального прокурора України, яку зайняв кум В.Януковича – В.Пшонка.

---

¹⁶ Сфери впливу уряду Микола Азарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.ukrhome.net/content/633106/>

¹⁷ Там само.

¹⁸ Сфери впливу уряду Микола Азарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.ukrhome.net/content/633106/>

¹⁹ Там само.

Призначення в уряді та АП чітко вказує на тенденцію монополізації владного простору представниками однієї політичної сили. Особливістю цих призначень було те, що конкуренція відбувалась не між різними політичними силами, а між різними групами впливу у самій Партії регіонів.

На регіональному рівні спостерігались подібні закономірності. Головами обласних державних адміністрацій стали люди рекомендовані Партією регіонів, багато хто керував виборчими штабами кандидата В. Януковича на останніх виборах (М. Круглов – голова Миколаївської ОДА, Е. Матвійчук – голова Одеської ОДА, В. Берташ – голова Рівненської ОДА, С. Тулуб – голова Черкаської ОДА, А. Близьнюк – голова Донецької ОДА та інші). Головами Вінницької, Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Полтавської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Запорізької, Чернівецької областей стали найвпливовіші регіонали вибрані на посади В. Януковичом. Голови Івано-Франківської та Чернівецької ОДА вступили до Партії регіонів після призначення на губернаторську посаду. Голова Дніпропетровської ОДА – Олександр Вілкул, генеральний директор ВАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат», був призначений за квотою Р. Ахметова. Бізнес-партнер Ю. Бойка, А. Присяжнюк, призначений головою Київської адміністрації. Квоту на призначення Бойко отримав у зв'язку з тим, що є керівником Київської обласної організації Партії регіонів. Губернатори Закарпаття – Олександр Левида, та Луганщини – Валерій Голенко рекомендовані на посади, відповідно, В. Балогою та В. Тихоновим, пов'язані між собою бізнесовими інтересами²⁰. Як бачимо, критерієм для кандидатів на посаду голови адміністрації була є приналежність до Партії регіонів, або наявність зв'язку із впливовими особами з середовища президента. Із 24 голів обласних адміністрацій 21 були членами Партії регіонів до призначення, 3 – вступили в партію після призначення.

На рівні районів прослідковуються схожі тенденції. Для аналізу були відібрані області із всіх частин України. Так, Східні, Північні та Південні області характеризуються абсолютним показником заміщення посад голів районних державних

---

²⁰ Аналітична доповідь «Перший місяць президентства Віктора Януковича» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://penta.org.ua/research/1382/>

адміністрацій представниками Партії регіонів. Для прикладу у Донецькій області із вісімнадцяти районів, шістнадцять знаходяться під контролем регіоналів, дві посади залишалися вакантними. У 25 районах Київської області влада зосередилась у Партії регіонів. В Херсонській області всі вісімнадцять райдержадміністрацій очолюють члени пропрезидентської партії. Дещо іншою є ситуація в Центральній та Західній Україні Домінуюче положення там отримали регіонали, проте повністю встановити контроль їм не вдалося. Розподіл посад голів районних держадміністрацій виглядає так: Вінницька область – із 26 – 23 займали представники Партії регіонів, Львівська – із 20 голів 11 були у ПР, Рівненська – із 16 голів 13 належать до ПР, Закарпатська – з 13 голів 10 є членами ПР.

Таким чином в рекрутуванні політичних еліт за президентства В.Януковича чітко прослідковується два принципи: особиста лояльність і партійна приналежність, на що вказують такі ознаки: призначення здійснювалися під безпосереднім контролем президента, більше половина керівного складу корпусу нової влади є членами Партії регіонів (9 із 17 міністрів КМУ, 23 із 24 голів ОДА), кадровий корпус формувався з урахуванням інтересів найбільш впливових фігур та бізнес-політичних угруповань Партії регіонів, на керівні посади призначалися чиновники-адміністратори, ніж публічні політики чи потенційні реформатори.

Безпосередня близькість до президента та впливових осіб в його середовищі один із механізмів доступу до адміністративного портфеля. Крім цього, велика частка призначень здійснювалися за принципом непотизму – проникнення у сферу управління родинних зв'язків. Наведемо декілька прикладів. Чоловік Ганни Герман, Сергій Герман став одним з керівників департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення СБУ. Своєрідний «клан» у владі утворився навколо Олени Лукаш. Так, її чоловіка Григорія Ілляшова Янукович призначив керівником Служби зовнішньої розвідки. А її сестра Тетяна Лукаш залишалася членом Центральної виборчої комісії від Партії регіонів. Призначення Віктора Пшонки генеральним прокурором позитивно позначилося на його братові – Микола Пшонка став заступником у новоствореному Вищому спеціалізованому суді з розгляду кримінальних та цивільних справ. Ще один родич прокурорської верхівки – двоюрідний брат

першого заступника генпрокурора Рената Кузьміна Рафаель Кузьмін навесні 2010р. за розпорядженням Миколи Азарова став заступником глави Антимонопольного комітету. Євген Головін – син голови Конституційного суду Анатолія Головіна – після обрання Януковича президентом став заступником глави Київської обласної державної адміністрації²¹. Цей перелік не є вичерпним, його можна продовжувати новими особами та новими посадами.

Окремі науковці говорять, що обмежена кількість таких призначень може бути виправданою, посилаючись на те, що президент підбирає для себе команду, яка була б готова дотримуватись спільного порядку денного. Оцінити те, наскільки В.Янукович вибудовував вертикаль влади для проведення ефективних реформ можна на прикладі окремих рішень.

Серед ключових рішень, можна виділити групу тих, що прямо чи опосередковано підвищували вплив В. Януковича. Так починаючи з 6 квітня 2010 року право на формування коаліції більшості отримали як депутатські фракції, так і окремі депутати. Парламент повернувся до старої моделі взаємодії – правляча більшість та опозиція. Таким чином були створені зручні умови для неправового, корупційного способу утворення більшості, через пряме перекуповування депутатів. Подібна практика проявилась у процесі формування коаліції за допомогою так званих «тушок»²². Головний результат таких змін – президент отримав підконтрольний собі парламент.

30 вересня 2010 року була повернута в дію Конституція зразка 1996 року. Правники відзначали порушення процедури зміни Основного Закону. Так М. Коцюбра, суддя Конституційного Суду в першому його складі, вказував, що у двох випадках, затвердження змін в 2004 році та їх скасування у 2010, спостерігалось порушення механізму правового захисту Основного

---

²¹ С. Лещенко Українська політика як декорації до серіалу «Династія» [Електронний ресурс]/ Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/12/9/5656770/>. – Назва з екрану.

²² Див. рішення Конституційного Суду [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v016p710-08>

Закону держави. Нову редакцію Конституції ВР ухвалила без отримання висновку КС на предмет їх конституційності, а суд прийняв рішення про повернення до старого зразка Конституції без наступного його схвалення законодавчим органом влади²³.

Перед місцевими виборами 2010 року були змінені процедури їх проведення. 7 вересня 2010 ВРУ прийняла зміни до Закону «Про столицю України – місто-герой Київ». Відповідно до змін Київська міська рада отримала право ліквідувати районні ради. Зміненим був також порядок призначення голови міськдержадміністрації. Якщо раніше його обирали кияни, адже мер міста був водночас головою адміністрації, то після змін до закону право призначення міського голови м. Києва стало виключною прерогативою президента²⁴.

Змін зазнав і закон про місцеві вибори у якому з'явилися положення, які можна оцінювати, як спроби запровадження механізмів електорального клієнтелізму. Зокрема, до мажоритарників кандидатів у депутати районних та обласних рад, а також голів міських, сільських та селищних рад висувалася вимога наявності підтримки від певної політичної партії або членства у ній.

Друга група рішень – це ті, що створювали економічну ренту для впливових у клієнтів патрона. Патронаж стимулює поширення рентних мотивів у поведінці політичної еліти. Проявляється це через формування класу рентиорієнтованих підприємців, які на перший план виносять економічні цілі, що досягаються через політичні можливості злиття влади та власності. Рентиорієнтовані політичні діячі зацікавлені в тому щоб розділити вигоди, що не тягне за собою економічно продуктивної діяльності. Формами державного втручання, які створюють економічну ренту є ліцензування, корупція, спеціальні податки, бізнес субсидії та тарифи²⁵.

---

²³ Прес-конференція: Наслідки скасування політреформи-2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2010/10/05/090138-6.html>. – Назва з екрану.

²⁴ ЗУ Про внесення змін до Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» щодо порядку утворення районних рад [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2500-17>. – Назва з екрану.

²⁵ Mushtaq H. Khan. Patron-Client Networks and the Economic Effects of Corruption in Asia [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.palgrave-journals.com/ejdr/journal/v10/n1/abs/ejdr19982a.html>. – Title from the screen.

Для прикладу 18 серпня 2011 року Національна рада з питань телебачення та радіомовлення визначила переможців конкурсу з ліцензування багатоканальних телемереж. Група «Інтер» В. Хорошковського отримала майже третину від усього ресурсу частот. Нацрада задовольнила заявки на всі 8 діючих каналів групи, включаючи ті, що до цього часу були доступні тільки в кабельних та супутникових пакетах – MTV, K2, «Мега», Enter-music «Enter-фільм». Медіагрупа «Україна» Р.Ахметова отримала три ліцензії (канали «Україна», «Кіноточка» і «НЛЮ-ТБ»), група каналів «1+1» І.Коломойського і StarLightMedia В.Пінчука зберегли попередні позиції. StarLightMedia отримала ліцензії на мовлення для Нового каналу, СТБ, М1 і ICTV. Група «1+1» отримала лише дві ліцензії на канали «Студія 1+1» і ТЕТ, в той час як «2+2» і «УНІАН-ТБ» ліцензій не отримали. Можна припустити, що запити І. Коломойського не були повністю задоволені через давні зв'язки із Ю.Тимошенко. Ще одну ліцензію отримав канал «Голдберрі», власником якого за власною заявою є народний депутат Партії регіонів Едуард Прутнік, який свого часу заснував телеканал НТН²⁶.

Варто відзначити, що із приходом до влади регіоналів посадовий склад Національної ради був змінений. Від 2 квітня 2010 року головою структури став Манжосов В.А. Доти він був віце-президентом з розвитку ТРК «Україна», яка належить бізнесмену Рінату Ахметову. 25 червня 2010 року ВРУ обрала чотирьох членів Нацради, серед яких не було жодного опозиціонера²⁷.

Наведений приклад показує як у процедурі розподілу ліцензій на частоти мовлення проявилася клієнтелістська практика. Найближчі до патрона власники медіа-ресурсів, отримали широкі права у телевізійному просторі, а патрон – лояльне інформаційне середовище. Контент-аналіз, проведений Академією української преси у 2011 році показав, що в телеефірі про владу говорили значно більше і значно краще, ніж про опозицію. Увага на всіх провідних каналах, як і раніше, – залишалася на

²⁶ Підсумки 2011 року. ТОП 10 подій у сфері телебачення за версією ТелеПростора [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://teleprostir.com/exclusive/show-14394-pidsumki-2011-roku-top-10-podii-u-sferi-telebachennia-za-versieiu-teleprostora>

²⁷ ВР обрала 4 членів Нацради з питань телебачення і радіомовлення: жодного опозиціонера [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.newsru.ua/ukraine/29jun2010/nacrada4.html>

боці правлячої коаліції (64% проти 26% опозиції та 10% інших політиків). У цілому, 76% синхрону належало представникам влади, 14% – опозиції, 10% – іншим політикам. Пряма мова представників влади та правлячої коаліції на Першому національному становила 98%²⁸.

Ще одним прикладом клієнтелістських зв'язків в органах влади був механізм продажу Р. Ахметову енергетичних компаній «Донецькобленерго» та «Дніпроенерго», що відбувся 11 січня 2012 року. Зовні схема виглядала таким чином. Ціна продажу лише трохи перевищувала стартову, а в конкурсі реальну участь взяло тільки підприємство олігарха, конкуренти були суто технічні, щоб створити ситуацію ринкового торгу. Перед цим 25 листопада 2011 року при повній відсутності конкурентів компанія ДТЕК Ріната Ахметова купила контрольний пакет акцій компанії «Західенерго». 9 грудня майже за таким же сценарієм ДТЕК стала власником «Київенерго»²⁹.

Таким чином, повертаючись до проблеми встановлення межі між клієнтелізмом та звичайною логікою формування працездатної команди варто відзначити таке. В українському випадку централізація влади стала підставою для формування клієнтелістської мережі. Мережа, зі свого боку, мала стати неформальним інституційним запобіжником збереження влади в руках В.Януковича і його оточення. Наведені приклади показують, що політичні рішення приймалися не з метою задоволення суспільних потреб, а з метою забезпечення політичного виживання. Рішення у сфері бізнесу показують, що отримання політичного захисту (даху), було надійним джерелом для отримання ренти.

Наскільки клієнтелістська мережа В. Януковича була вразливою до загроз можна виявити на основі трьох показників: єдності (наявності чи відсутності внутрішніх конфліктів у мережі), легітимності (ступінь її визнання/толерування суспільством та політичними конкурентами) та виживання патрона. Наростання напруги в середині Партії регіонів відзначали як політичні

²⁸ Н. Лігачова, В. Сюмар, В. Іванов, Н. Костенко Курс на стерильність [Електронний ресурс]/ Дзеркало тижня. – 2011. - № 36. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/kurs_na_sterilnist-89245.html. – Назва з екрану.

²⁹ А. Черніков, С. Лямець Розпродаж енергетики триває: Ахметов поглинув ще дві компанії [Електронний ресурс]/ Економічна правда. – 2012. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/01/11/312484/>. – Назва з екрану.

експерти (В. Небоженко), так і самі члени ПР (Тарас Чорновіл)³⁰. Для прикладу, в центрі публічних сварок на початку 2012 року опинилися регіонали – голова комітету ВР з питань правосуддя С. Ківалов та одеський мер О. Костусєв. Причина конфлікту – розподіл посад. В середині партії раз по раз виявлялися бізнесові суперечки, як наприклад між міністром юстиції О. Лавринович та депутат ВР В. Коновалюк. Коновалюк був публічним лобістом інтересів депутата Василя Грицака і його бізнесу – консорціуму з виготовлення документів ЄДАПС. Сам Грицак мав напружені стосунки з Лавриновичем через свій бізнес. Конфлікт загострився після ухвалення Верховною Радою закону, що вповноважив ЄДАПС виготовляти біометричні паспорти українцям. Інший приклад – зіткнення інтересів голови Федерації профспілок регіонала В. Хари та голови комітету Верховної Ради з питань охорони здоров'я Тетяни Бахтєєвої. Причина – боротьба за профспілкове майно і фінансові потоки у соціальній сфері. Якщо «дрібні» протиріччя вдавалося «гасити» шляхом перерозподілу посад чи потоків, то глибинне невдоволення «старих» регіоналів, викликане появою «Сім'ї» стримувати було досить важко. Приховані образи вийшли на поверхню у момент найбільшої вразливості патрона. Протягом 18-20 лютого 2014р., у момент найбільш драматичних подій у Києві з фракції ПР у парламенті вийшло 74 депутати. Лише протягом трьох днів фракція зменшилася на майже 40 % (з 205 до 131 депутата).

Критерій легітимності показує, що починаючи із лютого 2010 року рівень підтримки президентської політики постійно падав. Станом на кінець грудня 2011 повністю підтримували дій В. Януковича 7,8 % громадян, повністю не підтримували 64,6%. Розподіл у лютому 2010 року становив відповідно 33 і 39%³¹. Суттєво зменшилась кількість прихильників Партії регіонів. В квітні 2010 року за партію готові були проголосувати 39,1% виборців, в грудні 13,9%³². Лише за півтора року перебування при владі регіонали втратили дві третини своїх прихильників. Ці факти вказують на те, що за відсутності

³⁰ Тамкова Олександра «Регіони» проти «регіонів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volfoto.inf.ua/pages/istomist/statti/2012rik/dm120112/t120115/regiony/regiony.html>

³¹ Див. результати дослідження проведеного соціологічною службою Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=90

³² Див. результати дослідження проведеного соціологічною службою Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=115

нематеріальних джерел єдності мережа не мала шансів на виживання після втечі В.Януковича з країни. Це однак не означає, що клієнтелізм зник разом з колишнім президентом. Зі зміною влади, більшість колишніх членів мережі переорієнтовуються на нового патрона, що робить клієнтелізм досить стійким інститутом.

В контексті довіри-недовіри до ПР необхідно звернутати увагу на факт збільшення чисельності партії, або ж скоріше на причини розриву її мережі. Станом на вересень партія нараховувала 1 мільйон 400 тисяч членів, тобто членом партії є кожен 32-й громадянин України. За результатами журналістських розслідувань почалась кампанія примусового залучення до Партії регіонів. Зокрема, в Маріуполі низка підприємств примушують працівників вступати до ПР через різного роду тиск³³. В Харківському університеті імені Сковороди студентам погрожували нездачею іспитів, викладачам невивплатою заробітку, або звільнення з роботи в разі відмови від вступу до Партії регіонів³⁴. Керівників обласних телерадіокомпаній змушують вступати в партію президента³⁵. Тобто, дані свідчать, що Партія регіонів свідомо використовує адміністративний ресурс для підтримки власних електоральних рейтингів.

Аналізуючи процедури призначень та розширення чисельності Партії регіонів актуальним залишається питання про те чи вибудована мережа була персональною мережею В. Януковича, чи партійною? Ми знаємо, що призначення на посади відбувалося за квотним принципом. Окремі впливові фігури з середовища президента отримали своїх міністрів в КМУ, а також губернаторів в держадміністраціях, що дає підстави говорити про різні центри у межах однієї партії. За президентства В. Ющенко спостерігалась інша практика. Тоді існувало дві мережі – президента і прем'єра, які конкурували між собою. До

---

³³ І. Дідушок Методом батога і ПР-Яника [Електронний ресурс]/ Україна молода. – 2011. – № 193. – Режим доступу: http://www.ukrudprom.ua/digest/Metodom_batoga_PRYAnika.html. – Назва з екрану.

³⁴ Т. Ніколаєнко Партія регіонів. Хай живе адмінресурс! [Електронний ресурс]/ Українська правда. – 2011. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/26/6704860/>. – Назва з екрану.

³⁵ Керівників обласних телерадіокомпаній змушують вступати у ПР? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-393423.html>

участі в розподілі адміністративних портфелів були залучені фракції НУНС, БЮТ та блоку Литвина. За президентства В. Януковича мережа знову стала моноцентричною.

Ступінь централізації мережі відображає відповідний індекс (Network Centralization Index). Він показує наскільки мережу можна контролювати із одного центру. Індекс розраховується як відношення сум різниці між найбільшим числом зв'язків наявних у конкретного актора та числом зв'язків в інших суб'єктів, послідовно, до максимально можливої суми різниць. Зв'язки подаються у вигляді матриці, де, за умови наявності залежності між акторами, їх відносинам присвоюється 1, за відсутності – 0.

Формула розрахунку індексу є такою.

$C(\text{Centralization}) = 100 * \Sigma(C^* - C_i) / \text{Max } \Sigma(C^* - C_i)$, де

C^* – найбільше число зв'язків в мережі між суб'єктом політики та його оточенням.

C_i – число зв'язків наявних в інших суб'єктів політики.

$\text{Max } \Sigma(C^* - C_i) = (n-1) * (n-2)$ – максимально можливе значення суми різниць, яке досягається за рахунок наявності в одного актора важелів впливу на всіх інших, та відсутності будь-яких зв'язків між останніми.

Для України індекс розрахуємо на основі аналізу урядової еліти. Для порівняння візьмемо перший уряд Ю. Тимошенко (зв'язки в уряді представлені в 1 та 3 додатках) за президентства В. Ющенко та перший уряд М. Азарова (зв'язки в уряді представлені в 2 та 4 додатках). Значення індексу для двох урядів виявилось таким.

$\text{Centralization (В.Янукович)} = (252/342) * 100\% = \mathbf{73,68\%}$

$\Sigma(C^* - C_i) = 252$

$\text{Max } \Sigma(C^* - C_i) = 342$

$\text{Centralization (В.Ющенко)} = (444/650) * 100\% = \mathbf{68,3\%}$

$$\Sigma(C^*-Ci) = 444$$

$$\text{Max } \Sigma(C^*-Ci) = 650$$

Індекс показує, що у двох випадках мережа була сильно централізованою. Але чи показує цей індекс «силу» обох патронів (з огляду на приблизно однаковий бсяг повноважень³⁶) чи ступінь укорінення клієнтелізму в Україні? Збереження клієнтелістських практик після зміни влади у 2014р. є ще одним свідченням вкоріненості інституту клієнтелізму у таких суспільствах як українське.

З 2006 року формальні повноваження президента зменшилися. Це відобразив Індексом президентської влади. У В. Ющенко залишився номінальний вплив на урядову політику, в наслідок чого в серпні 2006 року був утворений уряд В. Януковича, до якого увійшли представники опозиційної до президента партії – Партії регіонів, а з грудня 2007 року КМУ вдруге очолила Ю. Тимошенко і міністерські портфелі були розділені вже між її найближчим оточенням. З лютого до жовтня 2010 року В. Янукович мав такі ж повноваження як його попередник. Маючи конституційно-правовий статус аналогічний тому, що був у В. Ющенко, В. Янукович сформував пропрезидентську більшість в парламенті, а згодом і власний уряд. Тобто, за одного набору повноважень дві особи по різному використовували владні повноваження. В. Ющенко втрачав політичну силу, В. Янукович, навпаки, її нарощував. Проте, це не варто пояснювати ціннісними чи психологічними відмінностями обох президентів. Пояснити це можна тим, що В. Ющенко не мав консолідованої команди, але мав сильну опозицію, як в середині «помаранчевого блоку» (Тимошенко) так і ззовні (ПР). В. Янукович, натомість, мав зовні монолітну команду, якій не протистояла сильна опозиція. Маємо дві ситуації – помаранчевий період, де президенту не вдалося стати сильним патроном, через обмежені формальні повноваження і внутрішню конкуренцію і пост-помаранчевий період, де навколо президента

---

³⁶ На момент формування уряду Ю. Тимошенко, тодішній президент В. Ющенко мав повноваження визначені Конституцією 1996 року, адже політична реформа 2004 року набрала чинності 1 січня 2006.

об'єдналися однорідні клієнти. Незважаючи на те, що Індекс централізації мережі був високим, В. Янукович залишався залежним від мережі.

Висновки:

Проведений аналіз свідчить, що клієнтелізм (поряд з корупцією і непотизмом) став домінуючою практикою політичного життя в період президентства В.Януковича. Призначення на адміністративні посади це добре ілюструють. Зміна влади у 2014р. призвела до розпаду мережі, але не до зникнення клієнтелізму з української політики. В рекрутуванні політичних еліт значну роль продовжують відігравати патрон-клієнтські залежності. Тяглість патронажу в історії українських владних відносин є головною причиною його інституціоналізації.

Поява і швидке посилення «Сім'ї» а також аналіз призначень на центральному рівні вказують, В.Янукович намагався вбудувати власну мережу у партійну структуру. Цей план не вдався не лише через посилення внутрішньої напруги у партії, але передусім через посилення внутрішньо- суспільного протистояння, викликаного зривом підписання Угоди про Асоціацію з ЄС.

Література

1. «Регіони» проти «регіонів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.volfoto.inf.ua/pagesi/istomist/statti/2012rik/dm120112/t120115/regiony/regiony.html>.
2. Geddes Barbara, *Politician's Dilemma: Building State Capacity in Latin America*, University of California Press, 1996. – p. 46.
3. Eisenstadt S.N., Roniger L. *Patrons, clients and friends. Interpersonal relations and the structure of trust in society*. Cambridge, 1984.
4. Javier Auyero «From the Client's Point(s) of View»: How Poor People Perceive and Evaluate Political Clientelism [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jstor.org/pss/3108473>. – Title from the screen.
5. Roniger Luis, *Political Clientelism, Democracy, and Market Economy*// *Comparative Politics*. – Vol. 36, No. 3 (Apr., 2004), pp. 353-375.
6. Mushtaq H. Khan. *Patron-Client Networks and the Economic Effects of Corruption in Asia* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.palgrave-journals.com/ejdr/journal/v10/n1/abs/ejdr19982a.html>. – Title from the screen.
7. Keefer Philip *Clientelism, Credibility and Democracy* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/INTPUBSERV/Resources/keefepdf.pdf>. – Title from the screen.
8. Wasserman, Stanley *Social network analysis: methods and applications*. – Cambridge University Press, 1994. - 825 p.
9. А. Черніков, С. Лямець Розпродаж енергетики триває: Ахметов поглинув ще дві компанії [Електронний ресурс]/ Економічна правда. – 2012. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/01/11/312484/>. – Назва з екрану.
10. Фесенко В., Попов І., Новакова Н., Леонов О., Аналітична доповідь «Перший місяць президентства Віктора Януковича» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://penta.org.ua/research/1382/>

11. ВР обрала 4 членів Нацради з питань телебачення і радіомовлення: жодного опозиціонера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/29jun2010/nacrada4.html>
12. Результати дослідження проведеного соціологічною службою Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=90
13. Див. рішення Конституційного Суду [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v016p710-08>.
14. ЗУ Про внесення змін до Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» щодо порядку утворення районних рад [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2500-17>. – Назва з екрану.
15. І. Дідушок Методом батоба і ПР-Яника [Електронний ресурс]/ Україна молода. – 2011. – № 193. – Режим доступу: http://www.ukrrudprom.ua/digest/Metodom_batoga__PRYAnika.html. – Назва з екрану.
16. Керівників обласних телерадіокомпаній змушують вступати у ПР? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-393423.html>
17. Костюченко Т. С. Політична еліта України: застосування мережевого підходу для аналізу зв'язків [Електронний ресурс] http://www.nbuv.gov.ua/.../02_kostyuchenko_ts.PDF/. – Назва з екрану.
18. Н. Лігачова, В. Сюмар, В. Іванов, Н. Костенко Курс на стерильність [Електронний ресурс]/ Дзеркало тижня. – 2011. - № 36. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/kurs_na_sterilnist-89245.html. – Назва з екрану.
19. Підсумки 2011 року. ТОП 10 подій у сфері телебачення за версією ТелеПростора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teleprostir.com/exclusive/show-14394-pidsumki-2011-roku-top-10-podii-u-sferi-telebachennia-za-versieiu-teleprostora>

20. Прес-конференція: Наслідки скасування політреформи-2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2010/10/05/090138-6.html>. – Назва з екрану.
21. С. Лещенко Українська політика як декорації до серіалу «Династія» [Електронний ресурс]/ Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/12/9/5656770/>. – Назва з екрану.
22. Сфери впливу уряду Микола Азарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.ukrhome.net/content/633106/>
23. Т. Ніколаєнко Партія регіонів. Хай живе адмінресурс! [Електронний ресурс]/ Українська правда. – 2011. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/26/6704860/>. – Назва з екрану.

Розрахунок ПІВ президента України відповідно до Конституції 1996 року та редакції Конституції від 2004 року:

Політичні повноваження (П):

Головнокомандувач Збройних Сил – 1/1
 Голова РНБО – 1/1
 Повертає закони на повторний розгляд – 1/1
 Надсилає закони до КСУ – 1/1
 Має право законодавчої ініціативи – 1/1
 Видає декрети за відсутності надзвичайної ситуації – 1/1
 Пропонує поправки до Конституції – 1/1
 Скликає позачергові сесії – 1/2
 Здійснює надзвичайні повноваження у надзвичайних умовах – 0/0
 Здійснює надзвичайні повноваження поза парламентом – 0/0
 Розпускає парламент та призначає позачергові вибори – 1/1
 Скликає референдум – 1/1
 Бере участь у засіданнях парламенту – 0/0
 Надсилає звернення до парламенту – 1/1
 Скликає засідання уряду – 0/0
 Може, бере участь у засіданнях уряду – 1/1
 Вимагає звіту уряду – 1/0.
 $\Sigma_{П_{1-17}} = 12,5/11,5$

Повноваження призначення (Пр). Президент призначає:

Прем'єр-міністра – 1/2
 Міністрів – 1/0

$$\text{ПІВ}(K_{2004}) = (1(7) + 2(6) + 3(11,5)) \cdot 2 \cdot 1,5 = 47,8$$

$$\text{ПІВ}(K_{1996}) = (1(7) + 2(7) + 3(12,5)) \cdot 2 \cdot 1,5 = 52,2$$

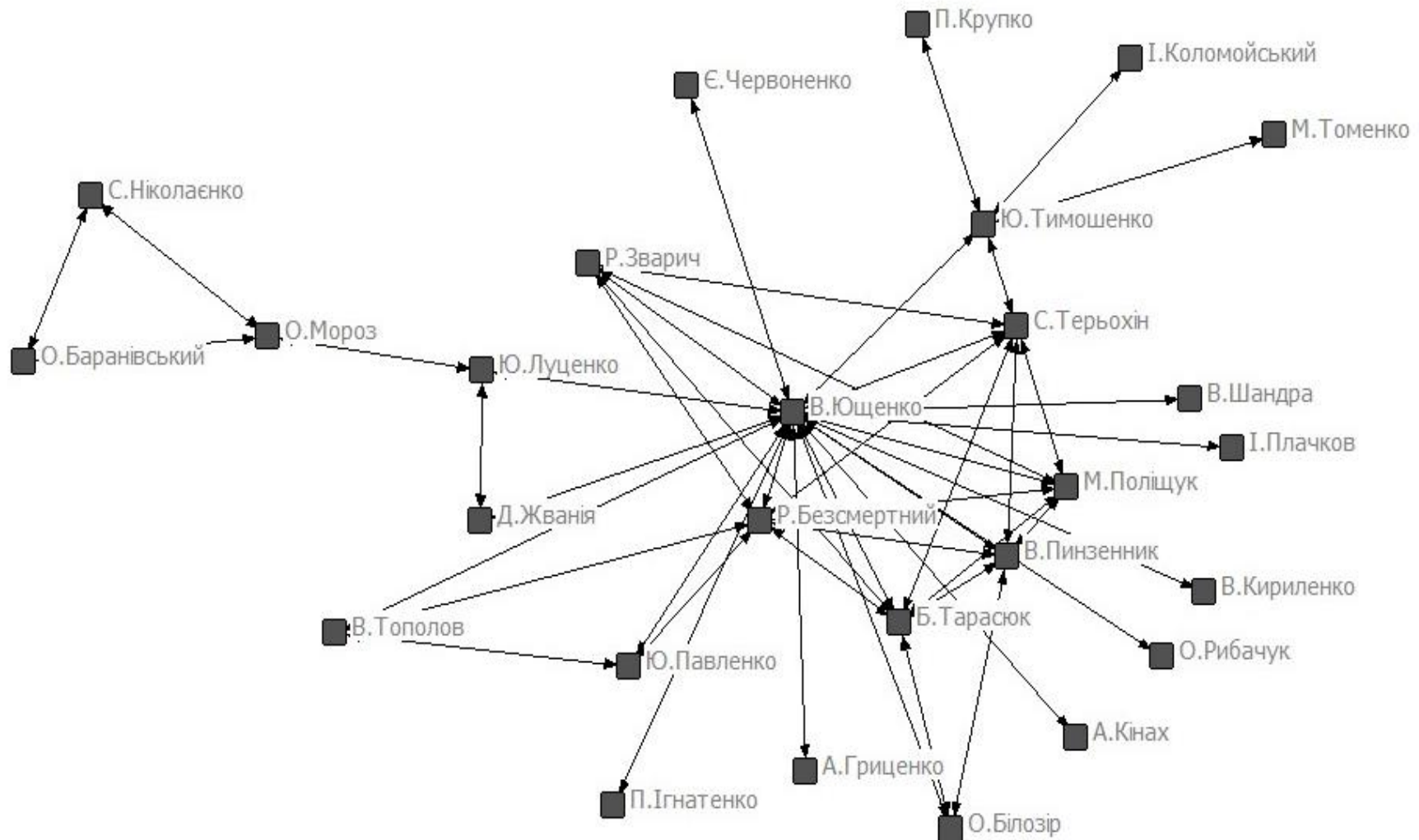
Членів тимчасового уряду – 0/0
 Членів КСУ та/або ВСУ – 1/2
 Членів ЦВК – 0/0
 Омбудсмена – 0/0
 Суддів – 1/2
 Генерального прокурора – 1/2
 Керівництво НБУ – 1/2
 Членів РНБО – 1/1
 Вищих державних посадовців – 1/2
 Вищих командувачів – 1/1
 Послів – 1/1.
 $\Sigma_{Пр_{1-13}} = 7/6$.

Символічні повноваження (С):

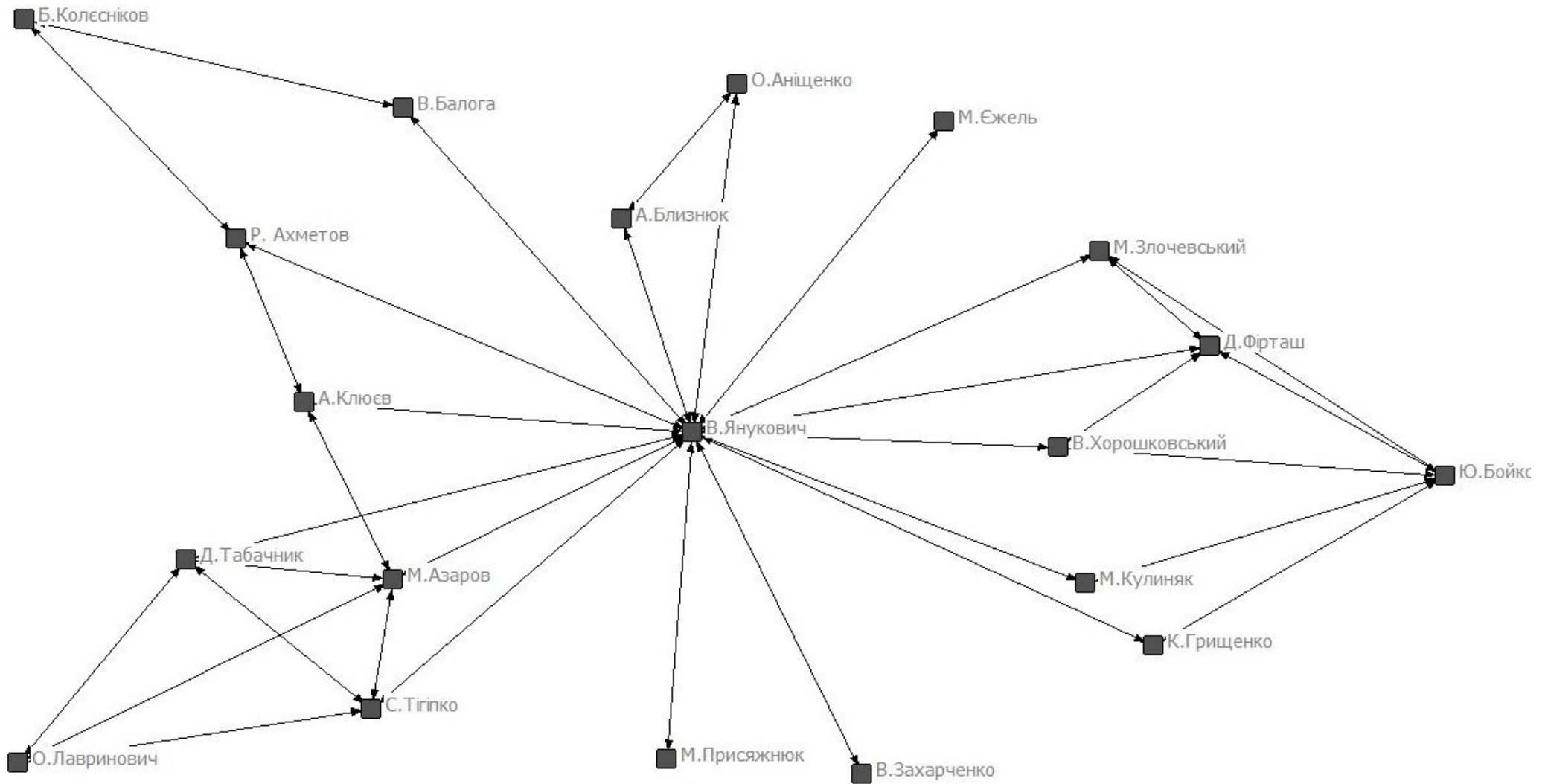
Нагородження, титули, відзнаки – 1/1
 Скликання установчих сесій – 1/1
 Амністія – 1/1
 Надання громадянства – 1/1
 Підписання законів – 1/2
 Надання політичного притулку – 1/1
 Прийняття присяг – 1/1.

$$\Sigma_{С_{1-7}} = 7/7$$

Графове відображення зв'язків у першому уряді Ю. Тимошенко за президентства В. Ющенка

Графове відображення зв'язків в уряді М. Азарова за президентства В. Януковича

Кодування (Перший уряд Ю. Тимошенко за президентства В. Ющенка)

	В.Ющенко	Ю.Тимошенко	А.Кінах	О.Рибачук	М.Томенко	Р.Безсмертний	О.Баранівський	Ю.Луценко	С.Терьохін	Б.Тарасюк	О.Білозір	А.Гриценко	С.Ніколаєнко	М.Поліщук	П.Ігнатенко	І.Плачков	В.Тополов	В.Кириленко	В.Шандра	Є.Червоненко	Ю.Павленко	В.Пинзенник	Д.Жванія	Р.Зварич	П.Крупко	І.Коломойський	О.Мороз
В.Ющенко	0	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0
Ю.Тимошенко	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
А.Кінах	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
О.Рибачук	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
М.Томенко	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Р.Безсмертний	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0
О.Баранівський	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ю.Луценко	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
С.Терьохін	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Б.Тарасюк	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
О.Білозір	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
А.Гриценко	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
С.Ніколаєнко	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
М.Поліщук	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
П.Ігнатенко	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
І.Плачков	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
В.Тополов	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
В.Кириленко	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
В.Шандра	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Є.Червоненко	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ю.Павленко	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
В.Пинзенник	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Д.Жванія	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Р.Зварич	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П.Крупко	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
І.Коломойський	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
О.Мороз	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	20	5	1	1	1	8	2	3	7	7	3	1	2	6	1	1	3	1	1	1	3	6	2	5	1	1	3

Кодування (Перший уряд М. Азарова за президентства В. Януковича)

	В. Янукович	М. Азаров	А. Клюєв	С. Тігілко	Б. Колєсніков	М. Присяжнюк	В. Захарченко	М. Злочевський	Ю. Бойко	К. Грищенко	М. Кулиняк	В. Балоба	М. Єжель	Д. Табачник	О. Аніщенко	А. Близнюк	В. Хорошковський	О. Лавринович	Р. Ахметов	Д. Фірташ
В. Янукович	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1
М. Азаров	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
А. Клюєв	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
С. Тігілко	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
Б. Колєсніков	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
М. Присяжнюк	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
В. Захарченко	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
М. Злочевський	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ю. Бойко	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1
К. Грищенко	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
М. Кулиняк	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
В. Балоба	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
М. Єжель	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Д. Табачник	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
О. Аніщенко	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
А. Близнюк	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
В. Хорошковський	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
О. Лавринович	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Р. Ахметов	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Д. Фірташ	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
	16	5	3	4	2	1	1	3	5	2	2	2	1	4	2	2	3	3	3	4